

Оксана Шевчук,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету

Софія Бобер,

магістр другого року навчання
юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА УЧАСНИКА ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Досліджено особливості правової регламентації та проблематику реалізації корпоративних прав учасників господарських товариств в Україні.

Ключові слова: корпоративні права; господарські товариства; учасники господарських товариств; акціонери.

Шевчук О., Бобер С.

Корпоративные права участников хозяйственных обществ: Проблемы правовой регламентации
Исследованы особенности правовой регламентации и проблематика реализации корпоративных прав участников хозяйственных обществ в Украине.

Ключевые слова: корпоративные права; хозяйственные общества; участники хозяйственных обществ; акционеры.

Shevchuk O., Bober S.

Corporate rights of the participant of the economic community: problems of legal regulation
The article is devoted to the study of the peculiarities of legal regulation and the problems of realization of corporate rights of participants of economic societies in Ukraine.

Keywords: corporate rights; business associations; members of business associations; shareholders.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, коли відбувається стрімкий розвиток усіх сфер суспільних відносин в Україні, з'являється все більша кількість юридичних осіб корпоративного типу, які здійснюють чималий вплив на економічні процеси. А тому актуальності не втрачає проблема визначення «корпоративні права» як на науковому, так і законодавчому рівнях.

Закріплення неоднозначних визначень «корпоративні права» в Господарському кодексі України (далі – ГКУ), Цивільному кодексі України (далі – ЦКУ), Податковому кодексі України (далі – ПКУ) та в інших законодавчих актах призводять до значних труднощів у правовому регулюванні корпоративних відносин та чималих казусів і у судовій практиці. Ця проблема породила цілий ряд дискусій між науковцями щодо формулювання єдиного правильного визначення «корпоративні права». Тому необхідним є здійснити доктринальний та правовий аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності корпоративних прав присвячено праці таких визначних науковців, як: В. А. Белова, В. А. Васильєвої, О. М. Вінника, О. І. Зозуляка, В. М. Кравчука, В. В. Луця, І. Б. Саракуна, В. М. Махінчука, І. В. Спасибо-Фатєєвої, І. Р. Калаура, Н. С. Бутрин-Боки, Л. В. Сіщука, О. Р. Ковалишина та ін.

Метою статті є ґрунтовний аналіз визначення поняття «корпоративні права» з позиції правової науки та законодавства України, глибинне дослідження юридичної природи корпоративних прав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 167 ГК України «корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами» [1].

Проте це визначення не слід вважати досконалим, адже воно не дає відповіді на запитання: права якого характеру є корпоративними, зокрема, чи належить до них право відчужувати зазначену частку та інші права щодо розпорядження самою часткою? Тобто у цьому визначенні згадується частка, але не визначається як співвідносяться права на частку і права з частки, і які з цих прав слід вважати корпоративними [2, с. 81].

Н. С. Бутрин-Бока навпаки на основі дефініції, закріпленої в ГК України, виводить ряд позитивних моментів, в одному з яких акцентує увагу на тому, що «...у ГК України (на відміну від попередніх нормативно-правових актів) розглянуто корпоративні права не як право власності на частку в статутному фонді, а як правові можливості суб'єкта, частка якого визначається в статутному капіталі (майні) господарської організації» [3, с. 55].

С. Я. Рабовська щодо положень ч. 2 ст. 167 Господарського кодексу України вважає по-іншому. На її думку, оскільки володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом, то у визначенні корпоративного права слід вести мову не про правомочність на отримання певної частки прибутку, а доходу даної організації [4; с. 69]. Пояснюється це тим, що мета – отримання прибутку є необхідною ознакою підприємницької діяльності. Оскільки володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом, значить юридична особа, у якій виникають корпоративні права, не ставить за мету отримання прибутку. Це може означати, що корпоративні права не завжди пов'язуються із підприємницькою юридичною особою.

В. І. Цікало зазначає, що думка С. Я. Рабовської є спірною, адже факт, що особа, яка є суб'єктом корпоративних прав, має за мету отримання прибутку, не означає заняття нею підприємницькою діяльністю. Мета – отримання прибутку, лише одна із ознак підприємницької діяльності, якої недостатньо, щоб визнати певну діяльність підприємництвом.

Незважаючи на те, що наявність в особи корпоративних прав не є підприємництвом, сама юридична особа, щодо якої виникають корпоративні права, завжди виступає суб'єктом підприємницької діяльності, оскільки сплачувати дивіденд може лише підприємницька юридична особа [5; с. 108].

Цивільний кодекс України не використовує поняття «корпоративні права», натомість вводить поняття «право участі у товаристві» (ст. 100 ЦКУ)[6].

Слід зазначити, що у цивільно-правовому розумінні корпоративним правом доцільно вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом у результаті реалізації засновницького права, відповідно засновницьке право розуміється як право на створення юридичних осіб. Цей правовий зв'язок є визначальним і виступає стержнем усієї низки суб'єктивних корпоративних прав, якими наділяються сторони правовідношення [7; с. 160].

А відповідно до ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства», корпоративні права – сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [8].

Згідно з даного визначення впливає, що основою корпоративних прав є право власності на акції. Також вищезазначена дефініція «корпоративні права» є суттєво звуженою, адже вона стосується лише акціонерних товариств [3; с. 55].

Податковий кодекс України визначає корпоративні права як права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [5].

Проаналізувавши це визначення, слід зазначити, що в Податковому кодексі законодавець значно розширює та вдосконалює поняття корпоративних прав та все допускається суттєвих неточностей, адже згідно з думкою більшості науковців, юридична особа виступає власником свого статутного фонду, натомість за Податковим кодексом статутний фонд юридичної особи являється власністю особи, що володіє корпоративними правами [9; с. 124].

З метою більш поглибленого розуміння поняття «корпоративні права» необхідно визначити зміст корпоративних прав як в об'єктивному, так і суб'єктивному розуміннях.

В об'єктивному розумінні корпоративне право – це система юридичних норм, що регулюють групу суспільних відносин, яка виникає у зв'язку із створенням і функціонуванням юридичних осіб у результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин права бути їх засновниками (учасниками) [10, с. 10].

Однак щодо однозначного визначення поняття корпоративних прав у суб'єктивному розумінні серед науковців не досягнуто згоди.

Так, В. А. Васильєва вважає, що корпоративне право в суб'єктивному розумінні – це право особи, яка об'єднуючи зусилля та капітал, стає учасником корпорації (юридичної особи). Всі інші суб'єктивні права учасника, що витікають із його членства в тій чи іншій організації, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права [10; с. 10].

В. М. Кравчук пропонує визначення корпоративних прав як сукупності правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою [11, с. 261], або ж сукупність прав учасника юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою та установчими документами.

Проте, на думку А. В. Смітюха, концепція корпоративних прав В. М. Кравчука загалом містить істотне внутрішнє протиріччя, оскільки цей автор визначає корпоративні права як певну сукупність, але водночас дотримується точки зору про подільність комплексу прав, що виникають з частки, можливість відчуження окремих корпоративних прав і відповідно розпорощення цього комплексу між декількома особами, через що комплекс прав втрачає властивість сукупності та цілісності. Також відзначимо, що це визначення є похідним від законодавчого – це його поліпшена версія. Як наслідок, визначення є бланкетним: корпоративними правами вважатимуться будь-які права, які надасть законодавець особі як учаснику юридичної особи певної організаційно-правової форми та права, які учасники вважатимуть за доцільне передбачити в установчому документі [2, с. 82].

Глусь Н. С. під корпоративним правом у суб'єктивному значенні розуміє сукупність прав, які виникають у акціонера чи учасника корпорації внаслідок набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації.

А. В. Смітюх акцентує увагу на тому, що особливістю визначення «корпоративне право», сформованого Глусь Н. С., є обмеження кола осіб, щодо яких визнаються корпоративні права лише трьома видами господарських товариств (АТ, ТОВ, ТДВ), зазначення *causa* виникнення корпоративних прав (набуття права власності на акції/частку...) та відсилання до волі законодавця у тому, що стосується змісту та природи цих прав.

І. Я. Бабецька вважає, що корпоративні права здебільшого визначаються наявністю майнової участі у статутному капіталі чи майні корпорації. Головною ознакою корпоративних прав є те, що їх здійснення безпосередньо чи опосередковано спрямоване на задоволення майнових інтересів їх носіїв, а специфічною ознакою, що виокремлює корпоративні права в окрему групу цивільних прав, є те, що вони виражають відносини між учасниками (засновником) та товариством, а також між самими учасниками (засновниками) товариства.

Ми підтримуємо думку В. І. Цікало, який на підставі аналізу законодавчих положень та власної позиції, виділяє такі ознаки корпоративних прав:

- 1) корпоративні права належать лише особам, частка яких визначається у статутному капіталі юридичної особи;
- 2) корпоративні права виникають лише щодо підприємницької юридичної особи (корпоративного товариства);
- 3) корпоративні права мають складну структуру: включають у себе права немайнового та майнового характеру;
- 4) здійснення корпоративних прав пов'язане із майновою участю у статутному капіталі підприємницької юридичної особи;
- 5) корпоративні права можуть бути передбачені законом і локальними правовими актами підприємницької юридичної особи (корпоративного товариства);
- 6) належність особі корпоративних прав не вважається заняттям нею підприємницькою діяльністю;
- 7) законом можуть бути встановлені межі для певних категорій осіб щодо належності їм та/або здійснення ними корпоративних прав [5; с. 108].

Вищезазначені ознаки слугують опорними точками для визначення поняття «корпоративні права», та демонструють усю складність та багатогранність цього правового явища.

Як немає серед науковців єдності щодо розуміння змісту корпоративних прав, так немає і єдиного підходу щодо їхньої класифікації.

На думку одних вчених, права учасників господарських товариств поділяються на майнові і немайнові. Інші вважають, що такий поділ не враховує організаційний характер корпоративних правовідносин, спираючись на те, що всі права акціонера (учасника) зумовлені його інтересом у збереженні капіталу товариства.

О. Воловик вважає, що правоможності, які входять до складу корпоративних прав, включають як майнові, так і організаційні права. Перші – це право на участь у формуванні статутного фонду підприємства, розподілі прибутку та отриманні дивідендів, частки майна (при ліквідації підприємства) тощо. До складу організаційних належать право на участь в управлінні підприємством, право на отримання інформації про його діяльність та ін.

Слід зауважити, що С. С. Кравченко проводить внутрішню диференціацію у межах груп майнових та немайнових прав учасників господарських товариств. Зокрема, майнові права можуть бути такими, які мають учасники будь-якого господарського товариства, або виключно учасники певного виду товариств. До перших належать право на частину прибутку товариства, на одержання активів після ліквідації товариства; до других – право на проведення розрахунків при вибутті з господарського товариства, право на переважне придбання частки учасника, який її продає. Ці права мають учасники всіх товариств, окрім акціонерного, але члени останнього мають право на викуп акцій, право на переважне придбання акцій додаткового випуску.

Правами, що не мають безпосереднього майнового характеру, є право на участь в управлінні товариством, право одержувати інформацію про його діяльність. Вони належать учасникам будь-яких товариств, однак можуть різнитися за обсягом та залежністю від майнових прав учасників.

Неординарний підхід до класифікації корпоративних прав застосував Д. В. Ломакін, запропонувавши класифікацію майнових прав залежно від виду господарського товариства і за підставами їх виникнення. Так, за першим класифікаційним критерієм вчений виділяє серед майнових прав акціонера окреме право на отримання дивідендів, право за наявності передбачених законом підстав вимагати викупу належних йому акцій.

Серед майнових прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю він вирізняє специфічні права виходу учасника з товариства з виплатою йому дійсної вартості його частки в статутному капіталі товариства.

За другою класифікаційною ознакою вчений виділяє майнові права, які можуть бути поділені на права участі або членства та інші корпоративні права.

При цьому він зазначає, що для виникнення інших корпоративних прав майнового характеру, крім існування правовідносини участі або членства, потрібне настання інших юридичних фактів.

Проаналізувавши вищезазначені підходи стосовно класифікації корпоративних прав, можна побачити, що більшість учених поділяє корпоративні права за характером на майнові та немайнові; як виняток виділено самостійне право на захист.

Корпоративні права є подільними за обсягом і неподільними за змістом. Зі складу корпоративних прав можуть бути виділені окремі елементи, які мають характер майнових прав, зокрема, право на одержання частини прибутку, право на одержання частини майна товариства в разі ліквідації. Однак ці майнові права не можуть розглядатися як самостійний об'єкт правовідносин, оскільки корпоративні права є неподільними за змістом.

Законом не передбачена і одночасно не відповідає йому ситуація, коли, наприклад, право участі в управлінні належить одній особі, а право на одержання частини майна в разі ліквідації (або право на одержання частини прибутку) – в іншій.

Висновки. Отже, із вищенаведеного можна зробити певні висновки:

– визначення «корпоративні права» є неоднозначним як серед науковців, так і у законодавчих актах, що і до сих пір спричиняє дискусійний характер;

– корпоративні права мають складну структуру, адже, як бачимо, включають в себе майнові, немайнові та організаційні права. Хоча і головною ознакою корпоративних прав є те, що їх здійснення спрямоване на задоволення майнових інтересів та отримання майнових благ учасниками корпоративних правовідносин, однак вони є цілісними і неподільними;

– вважаємо за необхідне закріпити єдине визначення «корпоративні права» у законодавчому акті, щоб у подальшому полегшити вирішення правових баталій.

Список використаних джерел

1. *Господарський кодекс України редакція від 17.06.2018, підстава 2275-VIII* // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Смітюх А. В. *Щодо визначення поняття корпоративних прав учасника господарського товариства* / А. В. Смітюх // *Правова держава*, 2015. – № 20. – С. 81–86.
3. Бутрин-Бока Н. С. *Правове закріплення визначення поняття «корпоративні права» за законодавством України* / Н. С. Бутрин-Бока // *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2016. – Вип. 2. – С. 54–57.
4. Рабовська С. *Правовий зміст корпоративних прав за ГК та їх складові частини* // *Право України*, – 2005. – № 7. – С. 68–71.
5. Цікало В. І. *Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація* / В. І. Цікало // *Право України*. – 2010. – № 11. – С. 102–111.
6. *Цивільний кодекс України редакція від 02.08.2018, підстава 2505-VIII* // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. *Корпоративне право України* : підруч. / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
8. *Закон України «Про акціонерні товариства» редакція від 17.06.2018, підстава 2275-VIII* // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
9. Марущак Я. *Корпоративні суб'єктивні права в комерційних товариствах* / Ярослав Марущак // *European political and law discourse. Volume 3 Issue 5*. – 2016. – р. 123–127.
10. Васильєва В. А. *Щодо питання про поняття корпоративного права* // *Правове регулювання корпоративних відносин в Україні* : матер. науково-практ. семінару (28 лютого 2003 р.). – Львів, 2003. – С. 8–10.
11. Кравчук В. М. *Корпоративне право : наук.-практ. комент. законодавства та судової практики* / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с.

References

1. *Hospodarskyu kodeks Ukrainy*[Economic Code of Ukraine]. (2006). <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>[in Ukrainian].
2. Smityukh, A. V. (2015). *Shchodo vyznachennya ponyattya korporatyvnykh prav uchasnyka hospodars'koho tovarystva* [About the definition of the concept of corporate rights of a member of a business community]. *Pravova derzhava - Constitutional state*. [in Ukrainian].
3. Butryn-Boka, N. S. (2016). *Pravove zakriplennya vyznachennya ponyattya «korporatyvni prava» za zakonodavstvom Ukrainy* [Legal consolidation of the definition of «corporate rights» under the legislation of Ukraine]. *Aktual'ni problemy vitchyznyanoi yurysprudentsiyi. - Actual problems of domestic jurisprudence*. [in Ukrainian].
4. Rabovska, S. (2005). *Pravovy zmist korporatyvnykh prav za HK ta yikh skladovi chastyny* [Legal content of corporate rights in the Civil Code and their constituent parts]. *Pravo Ukrainy - The law of Ukraine*[in Ukrainian].
5. Tsikalo, V. I. (2010). *Korporatyvni prava: ponyattya, oznaky ta klasyfikatsiya*[Corporate rights: concept, features and classification]. *Pravo Ukrainy - The law of Ukraine*[in Ukrainian].
6. *Tsyvilnyy kodeks Ukrainy* (2006). *Civil Code of Ukraine*. <http://zakon2.rada.gov.ua>. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>[in Ukrainian].
7. Lutz, V. V., Vasiliev, V. A., Kibenko, O. R. *Supar-Fateyev, I. V.*(2010). [Corporate Law of Ukraine]. *Lutsa, V. V. (Ed.)*. - Kyiv: Yurincom Inter. [in Ukrainian].
8. *Zakon Ukrainy «Pro aktsionerni tovarystva»* (edited by Editorial from 06/17/2018). [Law of Ukraine «On Joint Stock Companies»]. <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>[in Ukrainian].
9. *Marushchak, Ya.* (2016). *Korporatyvni subyektivni prava v komertsyynnykh tovarystvakh* [Corporate subjective rights in commercial companies]. *European political and law discourse. (Vol. 3), (issue 5)*. [in Ukrainian].
10. *Vasylyeva, V.A.* (2003). *Shchodo pytannya pro ponyattya korporatyvnoho prava* [Concerning the concept of corporate law]. *Pravove rehulyuvannya korporatyvnykh vidnosyn v Ukraini: Materialy naukovopraktychnoho seminaru (28 lyutoho 2003 r.)*. - *Legal regulation of corporate relations in Ukraine: materials of the scientific and practical seminar (February 28, 2003)*. Lviv. [in Ukrainian].
11. *Kravchuk, V.M.* (2005). *Korporatyvne pravo. Naukovo-praktychnyy komentar zakonodavstva ta sudovoyi praktyky* [Corporate Law. Scientific and practical commentary on legislation and jurisprudence]. Kyiv: Truth. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 8.10.2018.